

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249005

УДК 323.39:32(477)

**ПОЛІТИЧНИЙ РЕАЛІЗМ ТА ІДЕОЛОГІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ ГЕТЬМАНЩИНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – СЕРЕДИНА XVIII СТ.)****Ластовський Валерій Васильович***Доктор історичних наук, професор,**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,**e-mail: lastov@ukr.net,**Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Надіслано:

10.11.2021

Рецензовано:

21.11.2021

Прийнято:

01.12.2021

Для цитування:

Ластовський, В. В. (2021). Політичний реалізм та ідеологія української еліти Гетьманщини (друга половина XVII – середина XVIII ст.). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 37–49. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249005>.

У статті досліджується відображення парадигми політичного реалізму в ідеології української еліти др. пол. XVII – сер. XVIII ст. Стверджується, що в цей час сформувалося два напрями, які переслідували різні цілі: представники церковного відстоювали ідею відновлення давньоруської православної імперії з центром у Києві, а представники козацько-старшинського – ідею народу як суб'єкта міжнародних відносин, що за допомогою сили може протистояти наймогутнішим імперіям. Представники першого напрямку – Інокентій Гізель, Стефан Яворський, Феофан Прокопович та ін. Представники другого – Григорій Граб'янка, Пилип Орлик, Самійло Величко, Семен Дівович та ін. В їхніх творах, хоч і не в повній мірі, але все ж таки відображалася теорія політичного реалізму. Частково вона поєднувалася з деякими ідеалістичними уявленнями. Поєднання реалізму та ідеалізму в теоретичних уявленнях української еліти пояснюється обставинами життя українського суспільства др. пол. XVII – поч. XVIII ст., яке з однієї сторони перебувало у процесі постійних війн і збройних конфліктів, а з іншої – ще й характеризувалося занепадом моральності як їх наслідком. Основні ж позиції, що відображалися у творах української еліти, зводилися до думок, що народ і монарх є суб'єктами

міжнародних відноси, що на міжнародні відносини значний вплив мають дії особистості (монарха, гетьмана, папи римського), що так само частиною міжнародних відносин є і релігійний фактор, що визначальну роль у міжнародних відносинах відіграє сила, що мир («вічний мир») досяжний через застосування сили.

Методологія статті ґрунтується на логічному, порівняльному та історичних методах дослідженнях.

Ключові слова: політичний реалізм; ідеологія; Гетьманщина; еліта; козацька старшина; Церква; війна; сила; держава; народ.

Вступ

Політичний реалізм як парадигма в теорії міжнародних відносин має свої коріння ще в епосі античності. І з тих пір він розвивався як парадигма в наукових поглядах відомих теоретиків і практиків (Фуکیدід, Н. Мак'явеллі, Т. Гоббс, К. фон Клаузевіц, Г. Моргентау та ін.) в ході все більшого накопичення історичної інформації, ускладнення самих міжнародних процесів та їх переосмислення. Не дивлячись на те, що парадигма політичного реалізму у др. пол. XX ст. під тиском нових міжнародних реалій зазнала змін та уточнень і трансформувалася в парадигму неореалізму, її основні постулати продовжують залишатися визначальними для сучасного розуміння міжнародних відносин. Оскільки ж і Україна нині одним із важливих суб'єктів міжнародних процесів, важливим, у першу чергу, для українського суспільства залишається звернення до політичних уявлень не лише загальновідомих іноземних теоретиків, але й до національної теоретичної спадщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Політичному реалізму в науковому середовищі присвячено достатньо значну кількість різноманітних публікацій. Він є предметом розгляду як у навчальних виданнях, так і у наукових публікаціях. Можна назвати цілий ряд сучасних українських дослідників, які досліджували теми політичного реалізму в міжнародних відносинах (М. Беззуб'як, М. Гнатюк, Ю. Козловська, Н. Малиновська, В. Погрібна, М. Требіна, С. Шергін та ін.), проте вони не розглядали це питання в контексті саме української політичної теорії та історії. У деякій мірі до цієї теми дотичні дослідження О. Кресіна (2001), Л. Нагорної (1998), О. Салтовського (2002) та ін., котрі вивчали історію української політичної думки епохи Гетьманщини, але вони не зупинялися саме на питаннях політичного реалізму і міжнародних відносин. Автор цих рядків

раніше звертався вже до питання про співвідношення теорії та історії міжнародних відносин (Lastovskyi, 2018).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми

До нинішнього часу в монографіях, наукових статтях, підручниках та навчальних посібниках практично не приділяється увага теоретичним поглядам української еліти періоду Гетьманщини на геополітику та міжнародні відносини. І тим більше не досліджувалося питання відображення політичного реалізму в їх ідеях та практичній діяльності. Із нашої точки зору, вітчизняна наука не може обійтися без більш детального вивчення теоретичного надбання українського середовища в теорії міжнародних відносин.

Формулювання цілей статті

Завданням нашого дослідження є спроба представити відображення в теоретичних уявленнях української еліти епохи Гетьманщини основних її позицій щодо міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження

Від 1648 року, з початком повстання на чолі з Богданом Хмельницьким, на теренах Східної Європи почала формуватися нова національна держава. Цей процес відбувався одночасно з національними революційними процесами на цих землях, створенням Вестфальської системи міжнародних відносин та новими геополітичними європейськими реаліями. Керівництво цієї нової Української держави вимушене було шукати на міжнародній арені союзників і створювати міжнародні коаліції. Водночас ствердження держави потребувало ідеологічного обґрунтування щодо права на її існування та його концептуальних засад.

Початок формуванню власної національної концепції міжнародних відносин було покладено міжнародними договорами Богдана Хмельницького. Першим з них був договір 1648 р. з Кримським ханатом і Османською імперією, який до нас не дійшов. А вже у 1649 р. була підписана Зборівська угода з Річчю Посполитою (Akty, odnosyashchiesya k istorii Yuzhnoji Zapadnoj Rossii, 1861, р. 415–416). І починаючи з цих документів починають фіксуватися погляди української національної еліти Гетьманщини на місце її держави в міжнародних відносинах. Уже тоді основним їх стрижнем стає належність до християнського світу. Більше того, у пунктах 8 та 10 Зборівської угоди фактично проводиться головна думка Аугсбурзького мирного договору 1555-го року, де був закріплений один з тодішніх принципів європейських міжнародних відносин – «чия влада, того й віра» («*cuius regio, eius religio*»).

Від цього часу слід вести відлік початку формування національного бачення геополітичних та міжнародних процесів. Звісно, як нам відомо,

яких-небудь спеціальних наукових розробок української еліти епохи Гетьманщини, в яких би теоретично розглядалися питання з означених напрямів не було створено. Тим не менше, різноманітні думки та ідеї відображалися в тих їх працях, що дійшли до нашого часу у вигляді компонентів узагальнюючих досліджень чи частини окремих документів.

Основними творцями теоретичних ідей стали церковне середовище та козацька старшина. Відповідно, в основу їх поглядів були покладені два різних підходи, які, проте, в обох напрямках були частково ідеалістичними, а частково практичними. Виразниками і творцями суто церковного напрямку стали передовсім Київська митрополія та Києво-Могилянська академія, а другого – полкова старшина Війська Запорозького.

В українському церковному середовищі найбільш відомими представниками, які приділяли увагу, крім суто релігійної тематики, ще й історичним, міжнародним та політичним проблемам, були Інокентій Гізель, Стефан Яворський, Феофан Прокопович та ін. Вершиною цього напрямку можна вважати «Синопис Київський» авторства (чи, як мінімум, редактора), як вважається, Інокентія Гізеля (1600–1683), архимандрита Києво-Печерського монастиря. Цей твір був виданий у 1674 р. і представляв собою політико-ідеологічну (а не навчальну, як традиційно вважається більшістю науковців) працю компілятивного характеру, в якій представлялася історія українських земель у контексті творення і занепаду давньоруської імперії та перебігу всієї східноєвропейської історії ([Innokentii] Kievskii sinopsis, 1836). Основною метою цієї праці було показати не єдність трьох народів (як хибно представляється у багатьох працях), а обґрунтувати необхідність відновлення тієї давньоруської православної імперії з центром у Києві. Зрозуміло, для автора цього трактату церковно-релігійний фактор у цьому процесі повинен був стати визначальним. Власне, цю ідею ми потім вже бачимо як спробу втілення на практиці у думках та діяльності Стефана Яворського і Феофана Прокоповича. Щоправда, останній, здається, потім змінив свою позицію, в результаті чого на основі Духовного регламенту 1721 р. з'явився Святійший Синод, а ідея Інокентія Гізеля була остаточно провалена і натомість неї з'явилася Російська імперія.

Щодо митрополита Стефана Яворського (1658–1722), то його погляди в пізній період діяльності також змінилися. Мусимо відзначити також, що вони були в деяких працях викладені більш розлого, ніж іншими представниками українського духовенства. Наприклад, з листа Івану Мазепі, написаного ним у 1695 р. разом з ігуменом Інокентієм Монастирським (пом. 1697 р.), впливає, що вони виправдовували війну християнського світу проти ісламського

і вважали, що тільки перемогою над ним можна досягти миру (Velychko, 1991, р. 483–485).

Оцінюючи погляди української церковної еліти відзначимо, що на нашу думку, вони зумовлювалися, як не дивно, баченням ролі в міжнародних відносинах Папської держави. І це не дивно, адже, по-перше, папа римський дійсно відігравав значну роль у міжнародних процесах, зокрема, виступав одним із організаторів створення антиосманських коаліцій. І, по друге, кожен із цих ієрархів, хоч і належав до православного середовища, усе ж таки, значну частину свого життя провів в країнах, де панувала католицька або протестантська Церква. Так, Інокентій Гізель походив із соцініанської родини у Східній Пруссії, Стефан Яворський перейшов був в унію і навчався та жив у Любліні, Познані, Вільно, Львові, а Феофан Прокопович, прийнявши унію, навчався в академії у Римі та Галле, а також подорожував по Франції, Швейцарії та Священній Римській імперії. Слід визнати, що існуючий статус православної Церкви як підпорядкованої державі і позбавленої самостійності у міжнародних політичних відносинах поза цієї держави, не вкладається в їх погляди. Натомість їм відповідає саме домінуюча Папська держава. Тому всі ці автори і пропонували дещо новий погляд на роль Церкви у міжнародних стосунках. Власне, Феофан Прокопович у 1718 р. так окреслював роль Папи римського у європейському просторі: «...яко же папа, себе и клир свой от властей державных изимающий, но и мечтающий данную себе власть даровати и отъимати скипетры царския» (Prokhorovich, 1961, р. 79).

В українському старшинському середовищі ідеологами у сфері міжнародних відносин виступали Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Григорій Граб'янка, Самійло Величко та ін. представники козацької еліти. Їх теоретичні уявлення не тільки відображалися в творчих здобутках, але й застосовувалися на практиці. Один з ранніх прикладів цього стало відображення в Гадяцькій угоді (1658) ідеї «Вічного миру», хоча й тільки усього лиш субрегіонального масштабу. Серед багатьох інших його умов, одним із принципів залишався вже згаданий принцип «*cuius regio, eius religio*» (Sokhan, Brekhunenko, eds., 2008, pp. 22–30).

Від поч. XVIII ст. в середовищі української еліти з'являються ряд творів, в яких автори певною мірою намагаються підбити підсумки попередніх революційних десятиліть, спираючись як на фактичний матеріал, так і на теоретичний. Як свідчить наліз подібних робіт, їх творці були обізнані з передовими, на той час, поглядами європейських учених на міжнародні відносини, на державу та на суспільство.

Уже у 1710 р. з'являються дві праці, які стануть визначальними для багатьох пізніших наукових досліджень за поданою в них інформацією та

внутрішнім ідеологічним змістом. Це «Действія презельной и от начала поляков крвавой небывалой брани Богдана Хмельницкого...» (більш відома як «Літопис» Григорія Граб'янки) та «Договори і Постановлення Прав і вольностей...» (більш відома як Конституція Пилипа Орлика).

Гадяцький полковник Григорій Граб'янка (*1666–1738) завершив свою роботу у 1710 р., у розпал Північної війни і, відповідно, невдовзі після поразки шведської армії під Полтавою. У своєму творі він ставив передовсім завдання показати становлення української козацької державності. Зрозуміло, описуючи цей процес, він не міг оминати й питання міжнародних відносин, звертаючи увагу не тільки на їх фактичний перебіг, але й висловлюючи деякі теоретичні думки.

Упродовж усього свого тексту Григорій Граб'янка послідовно проводить кілька ідей:

- народ і монарх є суб'єктами міжнародних відносин;
- на міжнародні відносини значний вплив мають дії особистості (монарха, гетьмана, папи римського);
- так само частиною міжнародних відносин є і релігійний фактор;
- визначальну роль у міжнародних відносинах відіграє сила;
- мир («вічний мир») досяжний через застосування сили.

У розумінні Григорія Граб'янки народ як суб'єкт міжнародних відносин розглядається не як статичний етнос, а як суб'єкт державотворення, діяльність якого призводить до творення держави. Цей момент він роз'яснює ще на початку свого твору, представляючи «як калмики, утворювали різні союзи та мови, і набравши сили, утворили були свої царства», а метою свого твору він вважав «явити всім народам, що не лише славеноруські монархи своєю силою напускали страх на всі сторони, а й їхні піддані... спроможні проти щонаймогутніших владарів збройно стояти» (Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriiia Hrabianky, 1992, pp. 12–14). Вочевидь, така позиція автора була пов'язана з бажанням виправдати існування Війська Запорозького як самостійного актора на міжнародній арені.

Також у Григорія Граб'янки спостерігаються і нотки макіавеллізму. В усякому разі, він з певним захватом характеризує в такому дусі діяльність Богдана Хмельницького, а в іншому випадку наголошував на правилах поведінки завойовників стосовно підкорених земель: «...коли переможцям у завойованих землях волю велику дати, то вони мимохіть підданих та завойованих починають озлобляти і їх права з діда-прадіда топтати. І заради цього, коли яка земля, що підлегла королівству (коли терпіти несила) виявить

непокору у чомусь, то її нужду розглянути потрібно, хоч вона й заслуговує кари, треба милосердя мати і карою не переборщати, в страху невольницькому не тримати та, довівши до розпачу, дощенту не ламати...» (Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky, 1992, pp. 33–34). Для порівняння можна навести слова Нікколо Мак'явеллі, що «можна бути грізним і водночас не бути ненависним. Для цього достатньо утримуватися від посягань на майно своїх підданців і співгромадян...», а, крім того, мудрому правителю «варто лише докласти зусиль, щоб уникнути ненависті» (Machiavelli, 2019, pp. 75–77).

Упродовж своєї розповіді Григорій Граб'янка не лише викладає фактичний матеріал, але й робить деякі аналітичні висновки з приводу міжнародних процесів. Наприклад, він стверджує, що «коли б гетьман оцей запорізький Сагайдачний з козаками не вистояли проти турок і татар, то турки б в Росії та Польщі з церков і костьолів стайні для коней поробили» (Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky, 1992, p. 30).

Із позицій реалізму розглядав міжнародні відносини і Пилип Орлик (1672–1742), генеральний писар Війська Запорозького у 1702–1709 рр. Власне з цього він і починає свою Конституцію («Договори і Постановлення Прав і вольностей...»). Головними моментами у його поглядах стало звернення до сили, завдяки якій і досягаються перемоги народів (!) над імперіями (!). Прикладом цьому був «народ козацький», котрого не тільки сусідні народи, але й «сама Східна Візантійська) Імперія на морі й на суші боялась настільки, що Східний (Візантійський) імператор, замисливши умиротворити цей народ, поєднався з ними міцним союзом» (Sliusarenko, Tomenko, 1993, p. 25). Із такої ж позиції сили оцінюється Пилипом Орликом і дії Московського царства по відношенню до України. Тут, між іншим, він намагається поєднати з реалізмом суто ідеалістичну позицію, оцінюючи українсько-російські стосунки з позиції етики і наголошуючи, що Московське царство платить «злом за добро замість вдячності і справедливої шани».

Щодо «Літопису» Самійла Величка (1670–1728), співробітника Генеральної військової канцелярії, то цей твір має більш фактологічний характер на відміну від попередніх згаданих праць. Теоретичні погляди автора тут прослідковуються лише епізодично. Проте й така інформація дає можливість робити висновки про сприйняття творцем «Літопису» тих основних позицій, які відносяться саме до реалістичної парадигми в теорії міжнародних відносин.

Пізніше всі виокремлені вище погляди частково були викладені також у полемічному творі перекладача Генеральної військової канцелярії Семена Дівовича (*1730-ті – 1762*) «Розмова Великої Росії з Малоросією» (1762).

Але основний акцент тут робиться на силі як способі вирішення будь-яких міжнародних проблем.

А тепер можна й поставити питання: чи відповідають погляди української еліти сучасним уявленням про політичний реалізм? Тут можна звернутися до узагальнення існуючих тверджень щодо парадигми політичного реалізму, висловленого Маркіяном Мальським та Михайлом Мацяхом:

«1. Міжнародні відносини... впливають із людської натури, егоїстичної...

2. Держава... є головним суб'єктом міжнародних відносин...

3. Інтереси держав є об'єктивними і мають суперечливий характер...

4. Мир і стабільність не мають нічого спільного з виявом волі чи розуму, а є лише функцією рівноваги сил та збігу інтересів...» (Malskyi, Matsiakh, 2007, pp. 255–256).

Як до певного варіанта таких узагальнень можна звернутися і до думки Миколи Капітоненка, висловленої у 2019 р.:

«Держави й особи, що ухвалюють рішення від їхнього імені, є найважливішими акторами міжнародних відносин.

Існує принципова відмінність між внутрішньою та зовнішньою політикою: ці дві сфери відділені одна від одної.

Міжнародні відносини є боротьбою за силу (power) та мир» (Kapitonenko, 2019, p. 77).

Між цими обома узагальненнями, як бачимо, є певні розбіжності, які, скоріше, слід сприймати як доповнення, аніж протиріччя. Головне, на чому акцентують увагу всі автори – це розуміння сутності і ролі суб'єктів міжнародних відносин у відповідних процесах.

Із цієї ж позиції можна дивитися і на уявлення представників української еліти др. пол. XVII – поч. XVIII ст. Разом з тим, не можна не відзначити, що для творчості Григорія Граб'янки, Пилипа Орлика та Самійла Величка властивий і певний ідеалізм. В їх творах відбувається деяке його поєднання із реалізмом. Проявляється цей аспект, передовсім, через релігійний фактор, котрий всі автори вважають невід'ємною частиною політики в цілому і міжнародної, зокрема. Наприклад, Григорій Граб'янка вважав, що «ото Бог вирішив ляхів через Хмельницького усмирити, забрати розум, мудрість та силу» (Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky, 1992, p. 49).

Поєднання реалізму та ідеалізму в теоретичних уявленнях української еліти, вочевидь, слід виводити із специфіки українського суспільства др. пол. XVII – поч. XVIII ст., яка зумовлювалася, з однієї сторони постійними

війнами і збройними конфліктами цього часу, а з іншої – ще й певним занепадом моральності як їх наслідком. Власне, цей момент відзначила ще у 1998 р. Лариса Нагорна (Nahorna, 1998, pp. 62–63).

Висновки

Таким чином, нині можна цілком впевнено стверджувати, що в поглядах української еліти епохи Гетьманщини на міжнародні відносини відображалися передовсім погляди, властиві для парадигми політичного реалізму. Причому, вони фокусувалися у двох середовищах – церковному і козацько-старшинському – і, відповідно, мали дещо відмінне розуміння. У церковному середовищі наприкінці XVII ст. в контексті реалізму сформувалася ідея православної імперії з центром у Києві, а в старшинському – ідея народу як суб'єкта міжнародних відносин, що творить державу і за допомогою сили протистоїть навіть найсильнішим імперіям. Безумовно, на творення цих ідей безпосередньо вплинули події др. пол. XVII ст. – українська національна революція та процес формування української козацької держави.

Reference

- Akty, otnosiashchiesia k istorii Iuzhnoi i Zapadnoi Rossii* [Acts relating to the history of Southern and Western Russia]. (1861). Vol. 3. St. Petersburg.
- [Innokentii] *Kievskii sinopsis, ili Kratkoe sobranie ot razlichnykh letopistcov o nachale Slavenorossiiskogo naroda i pervonachalnykh kniazekh bogospasaemogo grada Kyeva*. [Innokenty] Kiev synopsis, or a short collection from various chroniclers about the beginning of the Slavonic people and the original princes of the God-saved city of Kiev]. (1836). 5th ed. Kyiv: Tipografiia Kievopcherskoi lavry.
- Kapitonenko, M. (2019). *Teoriia mizhnarodnykh vidnosyn* [Theory of international relations]. Chernivtsi: Knyhy XXI stolittia.
- Lastovskiy, V. (2018). Istoriiia mizhnarodnykh vidnosyn: teoretychnyi format [History of international relations: theoretical format]. *International Relations: theory and practical aspects*, 2, pp. 34–43. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.2.2018.133330>.
- Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky* [Chronicle of Colonel Hryhoriy Hrabianka of Hadiach]. (1992). Kyiv: Znannia Ukrainy.
- Makiavelli, N. (2019). *Derzhavets*. [The Statesman]. Kharkiv.
- Malskiy, M. Z., Matsiakh, M. M. (2007). *Teoriia mizhnarodnykh vidnosyn* [Theory of international relations]. Kyiv: Znannia.

Nahorna, L. P. (1998). *Politychna kultura ukrainskoho narodu: istorychna retrospektyva i suchasni realii* [Political culture of the Ukrainian people: historical retrospective and modern realities]. Kyiv: Stylos.

Prokopovich, F. (1961). *Sochineniia* [Compositions]. Moscow.

Sliusarenko, A., Tomenko, M. (1993). *Istoriia ukrainskoi konstytutsii* [History of the Ukrainian constitution]. Kyiv: Znannia.

Sokhan, P., Brekhunenko, V. eds. (2008). *Hadiatska uniiia 1658 roku* [The Union of Hadiach in 1658]. Kyiv.

Velychko, S. V. (1991). *Litopys* [Chronicle]. Vol. 1. Kyiv: Dnipro.

POLITICAL REALISM AND IDEOLOGY OF THE UKRAINIAN ELITE OF THE HETMANSHIP (SECOND HALF OF THE XVII – MIDDLE OF THE XVIII CENTURY)

Valerii Lastovskyi

Doctor of Historical Sciences, Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,

e-mail: lastov@ukr.net,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

The article examines the reflection of the political realism paradigm in the ideology of the Ukrainian elite of the second half of the XVII – mid-XVIII century. It is claimed that at this time there were formed two directions, which pursued different goals: the church representatives advocated the restoration of the ancient Russian Orthodox Empire centered in Kyiv, and representatives of the Cossack-senior direction – the idea of the people as a subject of international relations to resist the most powerful Empires. Representatives of the first direction – Innozenz Giesel, Stefan Yavorsky, Feofan Prokopovich and others. Representatives of the second direction – Hryhoriy Grabianka, Pylyp Orlyk, Samiilo Velychko, Semen Divovych and others. Their works, though not fully, reflected the theory of political realism. Partially, it was combined with some idealistic ideas. The combination of realism and idealism in the theoretical ideas of the Ukrainian elite was explained by the circumstances of Ukrainian society in the second half of the seventeenth – early eighteenth century. The main positions reflected in the works of the Ukrainian elite were that the people and the monarch are the subjects of international relations, that international relations are significantly influenced by the actions of the individual (monarch, hetman, pope), which is also part of international relations there is also the religious factor that the decisive role in international relations is played by force, that peace («eternal peace») is achievable through the use of force.

The methodology of this article is based on logical, comparative and historical research methods.

Key words: political realism; ideology; Hetmanate; elite; Cossack officers; Church; war; power; state; people.

**ПОЛИТИЧЕСКИЙ РЕАЛИЗМ И ИДЕОЛОГИЯ
УКРАИНСКОЙ ЭЛИТЫ ГЕТМАНЩИНЫ
(ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XVII – СЕРЕДИНА XVIII В.)**

Ластовский Валерий Васильевич

*Доктор исторических наук, профессор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,
e-mail: lastov@ukr.net,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

В статье рассматривается отображение парадигмы политического реализма в идеологии украинской элиты вт. пол. XVII – сер. XVIII века. Утверждается, что в это время сформировалось два направления: которые преследовали разные цели: представители церковного отстаивали идею возобновления древнерусской православной империи с центром в Киеве, а представители казацко-старшинского – идею народа как субъекта международных отношений, который при помощи силы может противостоять могущественным империям. Представители первого направления – Иннокентий Гизель, Стефан Яворский, Феофан Прокопович и другие. Представители второго – Григорий Грабянка, Филип Орлик, Самуил Величко, Семен Дивович и др. В их сочинениях, хоть и не в полной мере, но, все таки, отображалась теория политического реализма. Частично она объединялась с идеалистическими представлениями. Соединение реализма и идеализма в теоретических представлениях украинской элиты объясняется обстоятельствами жизни украинского общества второй пол. XVII – нач. XVIII в., которое с одной стороны пребывало в процессе постоянных войн и вооруженных конфликтов, а с другой стороны еще и характеризовалось упадком моральности как их следствием. Основные же позиции, отображавшиеся в сочинениях украинской элиты, сводились к идеям, что народ и монарх есть субъектами международных отношений, что на международные отношения значительно влияют действия личностей (монарха, гетмана, папы римского), что частью международных отношений есть и религиозный фактор, что определяющую роль в международных отношениях играет сила, что мир («вечный мир») достижим через использование силы.

Методология статьи базируется на методе логики, сравнительном и исторических методах.

Ключевые слова: политический реализм; идеология; Гетманщина; элита; казацкая старшина; Церковь; война; сила; государство; народ.